

FORSKNINGSFUSK OCH ALLMÄNHETENS FÖRTROENDE FÖR FORSKNING

ULRIKA ANDERSSON

Allmänhetens förtroende för forskning har under flera år varit dalande. Det har gällt såväl förtroendet för forskare som förtroendet för olika vetenskapsområden. Varför förtroendet tidigare har sjunkit har varit oklart, dock förefaller förtroendekurvan ha stabiliserats under de senaste två åren. En fråga som har dykt upp i sammanhanget är i vilken utsträckning mediernas rapportering om forskning och forskningsfusk har betydelse för människors förtroende för forskning och forskare. Påverkas människors uppfattning om forskning negativt om medierapporteringen om forskningsfusk ökar? Eller tycks människors förtroende företrädevis vara förknippat med andra faktorer? Dessa frågor kommer att analyseras närmare i följande artikel.

Mediers makt över människors uppfattningar

Frågan om nyhetsmediers makt över allmänheten har varit aktuell ända sedan etableringen av de första moderna medierna. Åsikterna om hur stor mediers makt egentligen är har dock varierat mellan olika tidsperioder och forskare. Walter Lippman (1922/1997) hävdade i början av 1900-talet att det som hade störst betydelse för människors åsikter inte var verkligheten som sådan utan *bilden av verkligheten* så som den såg ut i människors huvuden. Denna pseudoverklighet baserades enligt Lippman till stor del på sådant som rapporterats via media, vilket föranlett senare forskare att använda begreppet medierad verklighet (Nimmo och Combs, 1983). Det finns i huvudsak tre påverkansfaktorer som spelar roll för människors kunskaper och uppfattningar i olika frågor. Det handlar dels om egna direkta erfarenheter av en fråga eller tjänst, dels om erfarenheter som erhålls via andra människor (familj, vänner, arbetskamrater) och slutligen om den information och kunskap som förmedlas via media. För människor som saknar egen eller interpersonell erfarenhet av forskning är medierapporteringen, enligt detta perspektiv, den mest centrala källan för kunskap- och åsiktsbildning (jmf Bennet och Enteman, 2001; Nimmo och Combs, 1990; Asp, 1986).

Vid analyser av nyhetsmediers påverkanskraft tas ofta dagordningsteorin (agenda setting) som utgångspunkt, en teori som är sprungen ur forskning om mediers inflytande över människors politiska uppfattningar och engagemang (jmf Preiss m.fl., 2007). Forskning har exempelvis påvisat att medier kan ha en betydande makt över vilka politiska frågor människor tycker är viktiga i samband med val-

kampanjer (Wanta och Ghanem, 2007; McCombs, 2006; McCombs och Shaw, 1972) samt över hur människor uppfattar den politiska verkligheten (Callaghan och Schnell, 2005; Shanahan och Morgan, 1999; Iyengar, 1994). Vilken medieform som står för den största påverkan har det funnits något varierande uppfattningar om: en del forskare har framför allt framhållit dagspressens betydelse (McCombs och Shaw, 1972) medan andra företrädevis har lyft fram televisionens påverkansmakt (Iyengar och Kinder, 2010; Shanahan & Morgan, 1999; Iyengar, Peters och Kinder, 1982).

Mediers rapportering om forskningsfusk 2002-2013

Givet att svenska folkets direkta erfarenhet av forskningsverksamhet är relativt liten – cirka 1 procent av befolkningen är exempelvis forskarutbildade (SCB, 2014) – finns det skäl att anta att de flesta människor får information om forskning via just medier. Longitudinella studier av människors förtroende för forskning och forskare har påvisat en signifikant nedgång i förtroendet under den senaste tioårsperioden (Holmberg och Weibull, 2013). I syfte att analysera i vilken mån medierapporteringen kan förklara människors förändrade attityd till forskning har en systematisk innehållsanalys av svenska mediers rapportering av forskningsfusk under åren 2002-2013 genomförts. Studien har ingått som en del av forskningsprojektet Vetenskapen i samhället som SOM-institutet sedan 2002 genomför i samarbete med Vetenskap & Allmänhet. Innehållsanalysen inkluderar ett urval av de största nyhetsmedierna inom dagspress och tv.¹ Totalt har 356 artiklar och inslag kodats under tidsperioden 1 januari 2002 till 31 december 2013. Resultatet visar bland annat att mängden artiklar om forskningsfusk har varierat kraftigt från år till år. Generellt kan sägas att frekvensen av artiklar och inslag som berör forskningsfusk inte har ökat över tid, snarare har rapporteringen minskat under de två sista undersökningsåren 2012-2013 (tabell 1). Huruvida minskningen är ett tillfälligt trendbrott eller en mer bestående förändring går i dagsläget inte att slå fast: för det krävs fortsatta studier på området.

De undersökningsår som särskilt utmärker sig genom en högre rapporteringsfrekvens om forskningsfusk är 2005-2006 samt i viss mån också 2003 respektive 2011 (tabell 1). Om utgångspunkten att människors förtroende för forskning påverkas av medierapporteringen stämmer, innebär det att det huvudsakligen är under dessa år som det bör kunna ses en nedgång i förtroendekurvan. En närmare blick på hur koncentrationen av artiklar och inslag om forskningsfusk ser ut under undersökningsåren visar att februari 2003, juni respektive oktober 2005, januari 2006, oktober 2008 samt september 2012 är de månader där rapporteringen om forskningsfusk är ojämförligen störst under den aktuella tidsperioden. Då tre av dessa mätpunkter sammanfaller med tidpunkten då den nationella SOM-undersökningen skickas ut till ett urval av befolkningen är det rimligt att anta att nedgången i allmänhetens forskningsförtroende framför allt framträder under dessa år, åtminstone givet teorin om mediernas dagordningsmakt.

Tabell 1 Medierapportering om forskningsfusk fördelad per kalendermånad och år 2002-2013 (antal artiklar/inslag)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Totalt
Januari	-	3	1	4	18	-	-	6	1	1	1	-	35
Februari	-	12	-	2	5	1	1	4	-	5	-	5	35
Mars	-	7	3	-	5	1	1	1	-	5	1	-	24
April	-	-	3	1	1	4	1	1	1	-	1	1	14
Maj	-	1	6	11	6	1	1	1	-	1	-	3	31
Juni	-	2	2	18	6	9	2	-	2	-	1	3	45
Juli	-	6	4	4	1	1	3	1	3	1	2	3	29
Augusti	-	1	-	-	2	2	2	-	-	2	1	-	10
September	2	-	2	-	6	2	1	1	7	15	1	-	37
Oktober	-	2	2	23	2	4	16	3	2	3	4	1	62
November	5	-	-	2	1	2	2		7	1	-	-	20
December	1	2	-	5	3	-	-	1	-	1	-	1	14
Totalt	8	36	23	70	56	27	30	19	23	35	12	17	356

Kommentar: Tabellen baseras på en systematisk innehållsanalys av svenska nyhetsmediers rapportering av forskningsfusk under perioden 1 januari 2002 till 31 december 2013. I studien ingår Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Sydsvenskan, Aftonbladet, Expressen, GT, Kvällsposten, Metro samt SVT Rapport's huvudsändning kl. 19.30.

Källa: Andersson (kommande 2014).

Det forskningsområde som är allra vanligast i mediernas rapportering om forskningsfusk är medicin. I rapporteringen som helhet rör 53 procent av samtliga artiklar medicinsk forskning. Sett till enskilda års medierapportering utmärker sig medicin särskilt under 2003-2004, 2006, 2008 samt 2010-2011. En stor del av denna rapportering förklaras av turerna kring det som har kommit att kallas Gillberg-affären. Kontroversen, som startade redan vid mitten av 1990-talet, handlar i korthet om att en utomstående forskare tillsammans med en barnläkare ifrågasatte riktigheten i den forskning om barn med diagnosen DAMP som en forskargrupp, knuten till professor Christopher Gillberg vid Göteborgs universitet, genomfört (Ekström, 2012). I syfte att kontrollera om forskningsfusk förekommit i studien begärde de båda kritikerna att få ta del av forskningsmaterialet, en förfrågan som Gillbergs forskargrupp tillsammans med Göteborgs universitet valde att avslå med hänvisning till att de deltagande barnen och deras föräldrar utlovats fullständig sekretess. Konflikten eskalerade i mediebevakningen runt åren 2003-2004 då Gillberg och Göteborgs universitet i en fällande dom i Kammarrätten 2003 dömdes att dela med sig av delar av det sekretessbelagda materialet. Samma år friades också forskargruppen från misstankar om forskningsfusk av Etiska rådet vid Göteborgs universitet.

Kammarrättens beslut fullföljdes dock aldrig då tre av Gillbergs kollegor i maj 2004 valde att förstöra all dokumentation kring studien. Händelsen polisanmälades

och i juni 2005 fälldes bland annat Gillberg och dåvarande rektor för Göteborgs universitet för att ha underlåtit att lämna ut källmaterialet från forskningen. Gillberg valde att anmäla svenska staten till Europadomstolen, som i ett första domslut i slutet av 2010 fastslog att staten inte hade kränkt de mänskliga rättigheterna genom att kräva att det sekretessbelagda materialet skulle lämnas ut. Efter ett överklagande fastställde Europadomstolens högsta instans slutligen domen våren 2012.

Ytterligare exempel på händelser där medicinsk forskning har fått stort utrymme i medierapporteringen hittas 2006 då en norsk cancerforskare ertappas med att ha fabricerat forskningsresultat, det vill säga hittat på sina resultat, ett fall som även får konsekvenser för ett flertal svenska forskare. I oktober 2008 framkommer vidare att en professor i Lund har fuskat i sin forskning om en fosterövervakningsmetod som används vid svenska och utländska sjukhus. 2010 anklagas en professor i transplantationsbiologi för att ha manipulerat forskningsdata. Den senare processen pågår fram till 2011 då Karolinska Institutet och Göteborgs universitet drar tillbaka anmälan.

Tabell 2 Rapporteringens fördelning per forskningsområde 2002-2013 (andel artiklar)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Totalt
Medicin	12	75	74	47	62	22	77	5	61	66	42	18	53
Samhällsvetenskap	0	3	9	9	9	41	0	85	4	28	50	12	17
Humaniora	0	6	0	36	5	8	3	0	0	6	0	23	11
Naturvetenskap	25	8	0	0	4	7	0	0	9	0	8	18	4
Teknik	63	3	0	0	0	0	0	5	22	0	0	12	4
Utbildningsvetenskap	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Generellt	0	5	17	8	20	22	20	5	4	0	0	17	11
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Totalt antal artiklar	8	36	23	70	56	27	30	19	23	35	12	17	356

Kommentar: Tabellen baseras på en systematisk innehållsanalys av tio svenska nyhetsmediers rapportering av forskningsfusk under perioden 1 januari 2002 till 31 december 2013. I studien ingår Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Sydsvenskan, Aftonbladet, Expressen, GT, Kvällsposten, Metro samt SVT Rapport's huvudsändning kl. 19.30.

Källa: Andersson (kommande 2014).

Rapporteringen om fusk inom samhällsvetenskaplig forskning uppmärksammas framför allt år 2007 då en lektor vid Handelshögskolan i Göteborg faller för plagiat samtidigt som en docent vid Lunds universitet frias från anklagelse om forskningsfusk av Vetenskapsrådet, år 2009 då en professor vid Försvarshögskolan faller för plagiat samt år 2012 då ett flertal europeiska politiker visar sig ha plagierat sina avhandlingar.

Forskningsfusk inom humanistisk forskning uppmärksammas främst 2005 då två genusforskare anklagas för vetenskaplig oredlighet respektive plagiat. Inom teknisk forskning noteras 2002 en anmälan mot en professor vid Chalmers som av en före detta kollega anklagas för att ha fabricerat forskningsresultat. Anmälan dras sedan tillbaka och förklaras bland annat genom ”interna stridigheter” på den aktuella institutionen. Värt att notera är att utbildningsvetenskap inte alls förekommer i rapporteringen under de aktuella åren.

Den avslutande kategorin ”generell” omfattar artiklar som på olika sätt berör forskningsfusk men där fusk i artikeln inte är kopplat till ett specifikt ämnesområde. Exempel på sådana artiklar är genomgångar av tidigare forskningsfusk som görs i anslutning till en artikel som tar upp ett aktuellt fall. Men det handlar också om artiklar om brister i de granskningsfunktioner som finns för att anmäla och bedöma forskningsfusk samt om regeringens och andra aktörers förslag om hur granskningen kan eller ska förbättras.

Allmänhetens förtroende för forskning

Sveriges befolkning har under en lång tid uttryckt ett stort förtroende för svenska högskolor och universitet (jmf Holmberg och Weibulls artikel om institutionsförtroende i denna volym). Högre lärosäten hamnar oftast högt i rankningen när allmänheten skattar sitt förtroende för centrala samhällsinstitutioner. Förtroendet för universitet som institution är dock inte samma sak som förtroende för forskning. Även om forskning är en central del av universitetens verksamhet, är lärosätenas huvuduppgift utbildning. För att mäta förtroendet för forskning fokuserar artikeln därför fortsättningsvis på människors självskattade förtroende för forskare som yrkesgrupp samt för forskningsverksamheten inom sex olika vetenskapsområden.

Forskare åtnjuter generellt ett högt förtroende bland allmänheten. År 2013 uppger 64 procent att de har mycket eller ganska stort förtroende för yrkesgruppen (tabell 3). Som jämförelse kan nämnas att lärare inom skolan ligger på ungefär samma nivå i förtroende, liksom polisen som yrkesgrupp. En yrkesgrupp som människor känner särskilt stort förtroende för är läkare, där närmare 80 procent uppger att de har mycket eller ganska stort förtroende.

När det gäller förtroendet för forskare är det framför allt personer under 50 år, högutbildade samt boende i städer respektive storstäder som uppger att de hyser ett stort förtroende. Sett över tid har förtroendet dalat något under vissa år, exempelvis 2003, 2005-2006 samt 2011 då andelen med stort förtroende understeg 50 procent. Minskningen i förtroende handlade vid dessa tillfällen dock inte primärt om att gruppen med lågt förtroende blev större utan att andelen som uppgav sig sakna en åsikt i frågan ökade.

Tabell 3 Andel med stort förtroende för olika yrkesgrupper 2002-2013 (procent)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Diff. 2002-2013
Forskare	66	44	66	47	49	62	59	-	52	49	60	64	-2
Lärare	63	57	66	53	52	62	55	-	48	41	54	64	+1
Läkare	-	-	-	-	-	-	-	-	73	68	74	79	+6
Poliser	66	61	68	57	59	68	61	-	62	56	60	61	-5

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?" med svarsalternativen mycket eller ganska stort förtroende, varken eller, ganska eller mycket litet förtroende samt ingen uppfattning. Procenten är beräknad bland dem som bevarat respektive delfråga, inklusive dem som inte har någon uppfattning i frågan. Minsta antal svarspersoner är 1520. Ett streck (-) innebär att frågan inte ställdes det aktuella året. Samtliga förändringar har en signifikans om $p=0.00$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2002-2013.

Allmänhetens förtroende för olika forskningsområden har under den senaste tioårsperioden präglats av en något sjunkande förtroendekurva, särskilt när siffrorna från det tidiga 2000-talet jämförs med situationen efter år 2010. Den kraftiga nedgången runt 2011 beror i viss mån på mättekniska orsaker då frågans placering i enkäten ändrades.² Trots att en viss upphämtning gjordes för enskilda vetenskapsområden under åren därpå, är andelen med stort förtroende för forskning inom medicin, samhällsvetenskap, humaniora, naturvetenskap, teknik och utbildningsvetenskap fortfarande lägre år 2013 jämfört med tio år tidigare (tabell 4). Riktningen på förändringen ser ut på samma sätt som för förtroendet för forskare: det minskade förtroendet motsvaras inte av en ökning av andelen med lågt förtroendet utan av en ökning av andelen utan förtroendeuppfattning.

Jämförelser sinsemellan de olika vetenskapsområdena visar att allmänheten känner störst förtroende för medicinsk forskning medan forskning inom teknik och naturvetenskap följer som nummer två och tre (tabell 4). En majoritet av befolkningen uppger att de har mycket eller ganska stort förtroende för dessa områden medan endast en mycket liten andel – omkring 2 procent – säger sig ha litet förtroende för forskning i medicin, teknik respektive naturvetenskap. Andelen som känner stort förtroende för forskning inom samhällsvetenskap, humaniora och utbildningsvetenskap är betydligt lägre: ungefär var tredje svensk har mycket eller ganska stort förtroende för humanistisk och utbildningsvetenskaplig forskning. För samhällsvetenskaplig forskning är andelen något högre, 40 procent. Det innebär dock inte att allmänheten i högre utsträckning misstror dessa forskningsområden. Visserligen är andelen med litet förtroende något större jämfört med de naturtekniska områdena (ca 5-8 procent). Andelen med litet förtroende har också ökat något under de två sista åren. Men den huvudsakliga förklaringen till

skillnaderna mellan de båda vetenskapsblocken ligger istället i andelen som säger sig sakna uppfattning i frågan. Ungefär var tredje person uppger att de inte har någon förtroendeuppfattning om humanistisk och utbildningsvetenskaplig forskning vilket kan jämföras med ungefär var tionde person för medicinsk forskning.

Tabell 4 Andel med stort förtroende för olika forskningsområden 2002-2013 (procent)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Diff. 2002-2013
Medicin	84	85	81	78	79	81	81	78	78	65	72	73	-11
Teknik	71	71	73	70	69	71	71	69	70	53	58	62	-9
Naturvetenskap	63	68	68	63	64	64	65	64	62	48	56	57	-6
Samhällsvetenskap	47	52	50	44	49	46	50	49	47	37	40	40	-7
Humaniora	37	41	38	34	35	33	37	35	36	31	30	32	-5
Utbildningsvetenskap	-	-	42	36	37	36	39	38	39	31	32	35	-7

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, vilket förtroende har Du för den forskning som bedrivs i Sverige inom följande områden?" med svarsalternativen mycket eller ganska stort förtroende, varken eller, ganska eller mycket litet förtroende samt ingen uppfattning. Tabellen redogör för andelen som uppger sig ha mycket stort eller ganska stort förtroende för respektive område. Basen utgörs av de svarspersoner som bevarat respektive delfråga, inklusive de som inte har någon uppfattning i frågan. Minsta antal svarspersoner är 1518. Ett streck (-) innebär att frågan inte ställdes det aktuella året. Samtliga förändringar har en signifikans om $p=0.00$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2002-2013.

Resultatet är egentligen inte särskilt anmärkningsvärt givet hur de olika vetenskapsområdena fördelar sig utrymmesmässigt i nyhetsrapporteringen. Visserligen fokuserar den aktuella innehållsanalysen på mediernas rapportering om forskningsfusk och inte om forskning generellt. Medicinområdets stora uppmärksamhet i fuskrapporteringen (tabell 2) torde dock vara en relativt god spegling av hur den mer allmänna forskningsrapporteringen ser ut. Ju större utrymme ett vetenskapsområde ges i medierapporteringen desto större torde också sannolikheten vara att människor åtminstone ibland tar del av resultat och information om medicinsk forskning. Det är i sin tur en tänkbar förklaring till varför medicin är det område där allmänheten har högst förtroendeuppfattning.

Medierapporteringens betydelse för forskningsförtroendet

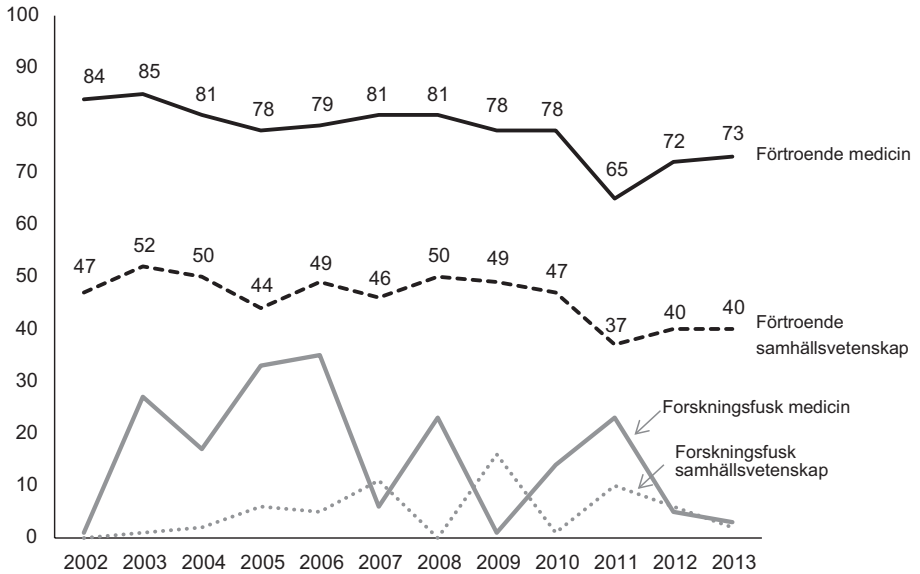
Men hur är det då med sambandet mellan nyhetsrapportering om forskningsfusk och människors minskade förtroende för forskning? Spelar medierapporteringen egentligen någon roll för i vilken riktning forskningsförtroendet går eller förefaller förändringarna snarare bero av andra faktorer? Om hypotesen att förtroendesiffrorna

påverkas av medierapporteringen stämmer borde det synas en nedgång i förtroendet år 2005, då antalet artiklar om forskningsfusk var som högst (70 stycken). Andra år som också utmärker sig genom en mer frekvent rapportering är 2003, 2006 respektive 2011 (tabell 2). För två av dessa år är det möjligt att skönja en generell minskning i allmänhetens förtroende för forskning. Det handlar dels om 2005 då det skedde en första markant minskning i andelen med stort förtroende för olika forskningsområde, dels om 2011 då nästa stora nedgång skedde (tabell 4). I båda fallen har rapporteringen varit särskilt intensiv i samband med SOM-undersökningens två första undersökningsmånader september och oktober. Nu sammanfaller dock 2011 års minskning något oturligt med det undersökningsår då mättekniska problem² sannolikt bidrog till att andelen med stort förtroende för forskning minskade samtidigt som en kraftigt ökad andel av befolkningen upplevde sig sakna förtroendeuppfattning. Problematiken till trots är det ändå inte orimligt att tro att den tillfälligt ökade rapporteringen om forskningsfusk samma år hade viss inverkan på allmänhetens förtroende för forskning.

Sett till situationen för respektive vetenskapsområde är det något mer tveksamt om det verkligen finns något samband mellan rapporteringen kring ett enskilt område och förtroendet för detsamma. I figuren nedan jämförs förtroendet för forskning inom medicin och samhällsvetenskap under 2002-2013 med antalet artiklar om fusk inom samma ämnesområden. De båda övre linjerna utgör förtroendesiffrorna medan de båda undre linjerna står för antalet artiklar om forskningsfusk (figur 1). För båda vetenskapsområdena hittas samband mellan en ökad rapportering om forskningsfusk och ett minskat förtroende bland allmänheten under de två år som nämnts ovan, 2005 och 2011. För samhällsvetenskap förefaller det också finnas en viss överensstämmelse år 2007.

Utöver sambanden som hittas 2005 respektive 2011 förefaller eventuella samband mellan förtroende för medicinsk forskning och rapportering om forskningsfusk inom detsamma att lysa med sin frånvaro. Trots att rapporteringen om forskningsfusk går upp under 2003, 2006 samt 2008 förblir förtroendesiffrorna för dessa år relativt oförändrade.

Sammanfattningsvis pekar resultaten mot att det kan finnas ett samband mellan den totala rapporteringen om forskningsfusk och människors bedömning av det egna förtroendet för olika forskningsområden. Kopplingen mellan rapporteringen av ett enskilt forskningsområde och förtroendet för detta område tycks däremot inte vara lika tydlig.

Figur 1 Samband mellan medierapportering och forskningsförtroende 2002-2013 (procent och antal)

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, vilket förtroende har Du för den forskning som bedrivs i Sverige inom följande områden?" med svarsalternativen mycket eller ganska stort förtroende, varken eller, ganska eller mycket litet förtroende samt ingen uppfattning. Procenten är beräknad bland dem som bevarat respektive delfråga, inklusive de som inte har någon uppfattning i frågan. Tabellen redogör för andelen som uppger sig ha mycket stort eller ganska stort förtroende för respektive område. Minsta antal svarspersoner är 1518. Samtliga förändringar i forskningsförtroende har en signifikans om $p=0.00$.

För nyhetsrapporteringen om forskningsfusk visar figuren antal artiklar per år och område.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2002-2013.

Närhet spelar störst roll för forskningsförtroendet

En fråga som återstår att granska närmare är vilka faktorer det är som framför allt påverkar människors förtroende för forskning. Handlar det primärt om huruvida man tar del av de medier som rapporterar om forskningsfusk eller är det snarare andra parametrar som spelar roll? I frågan ligger också en förändringsaspekt, nämligen i vilken eller vilka grupper som förtroendet för forskning framför allt har dalat under perioden 2002-2013.

De faktorer som i tidigare forskning har visat sig vara betydelsefulla för att förklara människors forskningsförtroende är bland annat ålder, utbildning och boendeort (jmf Holmberg och Weibull, 2013). Till dessa har i analysen även förts frågor om medianvändning vilket här dels handlar om huruvida individerna regelbundet

(minst 3 dagar per vecka) tar del av någon av de tidningar respektive nyhetsprogram som ingår i innehållsanalysen, dels om regelbundenheten i respondenternas generella morgontidningsläsning (tabell 5). De tidningar som har ingått i innehållsstudien är alla utgivna i någon av landets tre storstäder och dessa benämns därför fortsättningsvis som storstadsmorgonpress. Då Sveriges Televisions nyhetsprogram *Aktuellt* och *Rapport* mäts genom en och samma fråga i den nationella SOM-undersökningen har båda titlarna inkluderats i analysen. Precis som tidigare fokuserar analysen på förtroendet för de båda vetenskapsområdena medicin och samhällsvetenskap.

Jämförelsen visar att förtroendet för forskning i medicin har minskat som mest bland personer som sällan eller aldrig tar del av morgontidningar samt bland personer i yrkesverksam ålder (16-64 år). De lägsta förtroendesiffrorna för medicinsk forskning hittas år 2013 i gruppen av unga vuxna i åldrarna 16-29 år samt bland dem som sällan tar del av nyheter via morgontidningar generellt respektive via *Aktuellt* och *Rapport* (tabell 5). Förtroendet för samhällsvetenskaplig forskning har i sin tur minskat mest bland män, personer över 50 år, lågutbildade samt bland de som sällan eller aldrig tar del av storstadsmorgontidningar respektive morgontidningar generellt. Allra lägst förtroende uppvisar pensionärer och lågutbildade.

Högst förtroende för medicinsk och samhällsvetenskaplig forskning hittas däremot bland de som regelbundet tar del av någon av storstadsmorgontidningarna samt bland högutbildade. Det kan kanske tyckas något paradoxalt givet den inledande hypotesen om att mediernas rapportering om forskningsfusk borde ha en negativ inverkan på människors förtroende. Här spelar dock närhetsfaktorn en avgörande roll. Det är rimligt att tänka sig att rapporteringen om forskningsfusk är mer frekvent förekommande i storstadsmorgonpressen jämfört med i lokal morgonpress. En högre exponering för den här typen av rapportering förefaller snarast ha en positiv påverkan på förtroendet för forskning. Det innebär också att stödet för hypotesen om att det är mediernas rapportering om forskningsfusk som har bidragit till att minska allmänhetens förtroende för forskning faller. En tänkbar förklaring till det omvända förhållandet är att exponering för rapportering om forskningsfusk kan bidra till människors känsla av att det i allmänhet går att lita på forskare eftersom de som fuskar upptäckts genom olika kontrollsystem.

Dessutom är andelen högutbildade generellt högre i storstäderna vilket ytterligare bidrar till närhetsfaktorns betydelse för förtroendesiffrorna. Givet att personer med universitetsutbildning vanligen har mer erfarenhet från högre utbildning och forskning påverkar det också deras förtroende för forskning. Närhetsfaktorns betydelse är särskilt tydlig när det gäller vilken typ av universitetsutbildning individen har. Samhällsvetare hyser exempelvis ett högre förtroende för samhällsvetenskaplig forskning jämfört med personer med annan ämnesbakgrund medan personer med någon form av medicinsk utbildning uppvisar det största förtroendet för medicinsk forskning. Närhetsfaktorn är således avgörande för både vilket förtroende människor känner för forskning generellt och för hur förtroendet har utvecklats över tid.

Tabell 5 Förtroende för medicinsk och samhällsvetenskaplig forskning 2002-2013 (procent)

	Medicin			Samhällsvetenskap		
	2002	2013	Diff.	2002	2013	Diff.
Samtliga	84	73	-11	47	40	-7
Kön						
Kvinnor	82	73	-9	47	43	-4
Män	86	74	-12	48	38	-10
Ålder						
16-29 år	81	66	-15	47	39	-8
30-49 år	84	72	-12	46	46	0
50-64 år	86	72	-14	52	42	-10
65-85 år	87	79	-8	45	33	-12
Utbildning						
Låg	81	69	-12	45	35	-10
Hög	89	79	-10	52	49	-3
Boendeort						
Stad/storstad	85	74	-11	47	41	-6
Mindre tätort/landsbygd	81	70	-11	47	39	-8
Morgontidning						
Läser minst 3 d/v	84	76	-8	48	41	-7
Läser max 2 d/v eller aldrig	84	66	-18	49	39	-10
Storstadsmorgontidning:						
Läser minst 3 d/v	88	78	-10	48	48	0
Läser max 2 d/v eller aldrig	82	71	-11	47	37	-10
Aktuellt/Rapport						
Tittar minst 3 d/v	87	77	-10	51	42	-9
Tittar max 2 d/v eller aldrig	78	67	-11	38	39	+1

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, vilket förtroende har Du för den forskning som bedrivs i Sverige inom följande områden?" med svarsalternativen mycket eller ganska stort förtroende, varken eller, ganska eller mycket litet förtroende samt ingen uppfattning. Procenten är beräknad bland dem som bevarat respektive delfråga, inklusive de som inte har någon uppfattning i frågan. Tabellen redogör för andelen som uppger sig ha mycket stort eller ganska stort förtroende för respektive område. Minsta antal svarspersoner är 225.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2002-2013.

Är ökad synlighet botemedel mot minskat forskningsförtroende?

Allmänhetens sviktande förtroende för vetenskaplig forskning har under de senaste åren gäckat delar av forskarvärlden. Visserligen tycks den nedåtgående trenden åtminstone tillfälligt vara bruten men det är trots allt fortfarande så att en lägre

andel av befolkningen uppger att de har högt förtroende för forskning idag jämfört med för tio år sedan. För forskningen som sådan är allmänhetens förtroende ovärderligt eftersom ett successivt sjunkande förtroende i förlängningen riskerar att påverka möjligheterna att få samhället och enskilda att bidra med ekonomiskt stöd till forskning.

Närheten till forskarvärlden har visat sig vara av betydelse för människors förtroende. Det gäller dels i termer av att ha egen erfarenhet av universitetsvärlden, dels i termer av att ta del av medias rapportering om forskning. I det senare fallet har analysen visat att rapporteringens inriktning inte förefaller spela så stor roll för förtroendet, det viktiga är att alls exponeras för information och nyheter om forskning. Eftersom få svenskar har personlig insyn i den forskningsverksamhet som bedrivs i Sverige innebär det att forskningens synlighet utanför de akademiska väggarna är av alldeles särskild vikt. Genom att öka synligheten i nyhetsflödet och i andra offentliga sammanhang kan osäkerheten kring vad forskare egentligen gör och vad de bidrar med till samhället minskas. Det skulle kunna innebära att fler människor får möjlighet att känna att de har tillräcklig inblick för att kunna göra en övergripande värdering av forskningen. I förlängningen innebär det också en potentiell möjlighet att vinna tillbaka åtminstone en del av det förlorade förtroendet för forskning.

Noter

- ¹ De medier som ingår i studien är Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Sydsvenskan, Aftonbladet, Expressen, GT, Kvällsposten, Metro respektive SVT Rapports huvudsändning kl. 19.30. För en mer utförlig beskrivning av metod och urval, se Andersson (kommande 2014).
- ² I 2011 års studie placerades förtroendefrågorna för de sex forskningsområdena på ett annorlunda ställe jämfört med tidigare år. Det ledde till en stor ökning i andelen som uppgav svarsalternativet ”ingen uppfattning” samtidigt som det uppstod en motsvarande minskning av andelen med mycket stort eller ganska stort förtroende. Det uppstod med andra ord ett slags kontexteffekt. När frågorna återplacerades på sin vanliga plats i formuläret år 2012 återgick andelen som saknade uppfattning till samma nivåer som 2010. En viss återhämtning skedde också för andelen med mycket stort respektive ganska stort förtroende, även om andelen fortfarande inte nådde upp till nivåerna från 2010.

Referenser

Andersson, Ulrika (kommande 2014). *Medierapporteringens betydelse för forskningsförtroendet* (preliminär titel). Forskningsrapport från Vetenskap & Allmänhet.

- Asp, Kent (1986). *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Bennett, W. Lance & Entman, Robert M. (2001). *Mediated Politics. Communication in the Future of Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Callaghan, Karen & Schnell, Frauke (2005). *Framing American Politics*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.
- Ekström, Bo-Lennart (2012). *Kontroversen om DAMP: En kontroversstudie av vetenskapligt gränsarbete och översättning mellan olika kunskapsparadigm*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2013). "Fallet för forskningsförtroendet fortsätter", i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskalet*. Göteborg: SOM-institutet
- Iyengar, Shanto (1994). *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iyengar, Shanto, Peters, Mark D. & Kinder, Donald R. (1992). "Experimental Demonstrations of the "Not-So-Minimal" Consequences of Television News Programs". *The American Political Science Review*, 76(4): 848-858.
- Iyengar, Shanto & Kinder, Donald R. (2010). *News that Matters. Television and American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lippman, Walter (1922/1997). *Public Opinion*. New York: The Free Press.
- McCombs, Maxwell (2006). *Makten över dagordningen. Om medierna, politiken och opinionsbildningen*. Stockholm: SNS förlag.
- McCombs, Maxwell E. & Shaw, Donald L. (1972). "The Agenda-setting Function of Mass Media", i Oliver Boyd-Barret & Chris Newbold (red) *Approaches to Media: A Reader*. London: Arnold.
- Nimmo, Dan & Combs, James E. (1990). *Mediated Political Realities*. New York: Longman.
- Preiss, Raymond W., Gayle, Barbara Mae, Burrell, Nancy, Allen, Mike & Bryant, Jennings (red) (2007). *Mass Media Effects Research. Advances Through Meta-Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Shanahan, James & Morgan, Michael (1999). *Television and Its Viewers. Cultivation Theory and Research*. New York: Cambridge University Press.
- Wanta, Wayne & Ghanem, Salma I. (2007). "Effects of Agenda Setting", i Preiss, Raymond W., Gayle, Barbara Mae, Burrell, Nancy, Allen, Mike & Bryant, Jennings (red), *Mass Media Effects Research. Advances Through Meta-Analysis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

